

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Bedenckingen Voor Mynheer Daniel Van Hengel Predikant
der genoemde Ghereformeerde tot Uytrecht hem
toe-ghesonden Van Pater Cornelius Hazart Priester der
Societeyt Iesu**

Hazart, Cornelius

Antwerpen, 1676

Bedenckinge Over Den Tweeden Artykel. Aengaende de aembiddinge
ende religieuse eere der Heylighen & c.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71562](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71562)

berstant verbuysert ghehadt heeft / ende ghy alleen uwe ooghen verlicht hebt.

2. Dwe schyftuere plaetsen / ghelijck het nu blijkt / van gheender weerde sijnde / en kan u het ghetuygnisse van Plato en Seneca, teghen het ghehoelen van Augustinus, ende vande gheheele oude rechtsinnige Kercke / niet een hayzken oock baeten.

3. Dat Christus sijne Apostelen niet geboden en heeft de Heydenen / daer hy se toesont / te dwinghen tot de Religie: behalven dat dit argument negatief is / soo en raecht het oock ons disput niet / ghelijck ick boven betoont hebbe.

4. Dat ghy uyt de plaetse Pauli 2. *Timoth* 4. sout konnen bewijzen / soo als ghy seght / dat Christus in de Parabel *Luc. 14.* door DWINGHEN verstaet leeren, vermaenen, bestraffen, wederlegghen &c. dit en heeft gheenen anderen gront als uwe eyghen phantasie ende vernuft.

Dit altemael ghebe ick u in consideratie / ende by soo verre dat ghe eenighe plaetse aen de reden wilt gheben / ghy sult bevinden op t'slot vande rekeuinghe dat ghe in desen eersten Artijckel niet met allen teghen ons gheprobeert hebt.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

TWEEDEN ARTYKEL.

Aengaende de aenbiddinge ende religieuse eere der Heylighen &c.

Hier staet U.E. pag. 15. ten eersten verwondert / om dat ick gheseyt hebbe dat wy de Heylighen niet en MOETEN, maer wel MOGHEN eeren: Ick segge dat noch / ende blijve daer by dat dit het alghemeen ghehoelen van onse Kerck is / ende altijd getweest is.

Wie heeft oyt, bzaeght ghy / ghehoort dat men in de Roomsche Kercke dit eeren, alleen stelt als eene sacke van liberteyt,

bereyt, vrywilligheyt, concessie, ende niet van MOETEN ende
voorakelijckbeydt?

Is'er yemant die dit noyt ghehoort en heeft / die en
moet noyt Catholijck leeract ghehoort / noch Catho-
lijcke boeken ghelesen hebben.

Ghy sout ebenwel upt Catholijcke boeken gheerne
betwijfen dat wy dit MOETEN doen: Want ghy seght:
Bellarminus en andere bewijfen dit eeren uyt het Woordt
Godts, als daer voorgheschreven, gheboden, ofte ghepresen
ende gherecommandeert tot onser naevolginghe?

Ich antwoorde: dat se dit betwijfen upt het Woordt
Godts / als daer gheboden, dat en sal U. E. noch by
Bellarminus, noch by andere niet kunnen binden; als
ghepresen ende gherecommandeert, dat is waer: Maer
het upt en volghet niet dat'er schuldighe plicht is om dit
te doen: Want op de selve maniere betwijfen onse schrij-
vers upt het Woordt Godts / de vrywillighe aermoe-
de / supberheyt &c. daerom nochtans en leeren sy niet
dat dese dinghen gheboden sijn. Daer en is oock gheen
ghebodt vande Kercke, ghelijck U. E. wilt hebben / noch
vande Concilien; aengaende het eeren der heylighen /
maer eene aenprijnghe ende ernstighe recomman-
datie: behalven nochtans als wy door het ghebodt van
de Kercke ghehouden sijn de heylighen te eeren ter
oorsake van haere scerst-daghen / te zy niet vasten
daghs te vozen / te zy niet te hoozen vande Misse op
den dagh selve / te zy niet te lesen vande getijden / gelyck
de gheestelijckheyt doet &c. buyten dit en hebben wy
gheene absolut ghebodt ofte verbintnisse van de heyl-
ighen te eeren

Indien dit soo is / seght ghy / waerom worden sy
van de Roomsche Kercke vooz ketters ghehouden die
van contratie gheboelen ende practijcke sijn?

Reden is / om dat se segghen ongeoorlooft / sae su-
perstie / ende verkoztinghe vande godlycke eere te
sijn / het gene dat de schryfuerre prijst ende recomman-
deert.

Woch / te schijnt dat U. E. pag. 16. sich laet voozstaen
dat dit mijne besondere leere sou sijn / als of de heele
Roomsche Kercke dit noyt te vozen gheleert hadde:
g'hebt

g' hebt Abnys Domine Daniel, dit is altijd de leere van de Roomsche Kercke gheweest / te weten / dat het pyssbaer / loslijck / en wel ghedaen is / de Enghelen, Maria, de Heylighen, het Kruys, de Beelden, ende Reliquien t'reren / dien volghens dat se qualijck doen die met dese eere spotten / ofte de selve houden voor godloos

Om dan te komen tot de materie self. Ghy stemt my toe pag. 17. dat de eere ende dienst moet soodanigh sijn als de conditie ofte weerdigheydt is vande gheue die men eert ende dient: Die stellinghe, seght ghy / is goet ende wy nemen de selve aen.

Maer ghy meent dat'er niet meer als twee soorten van eere en sijn / te weten / Religieuse ende Godsdienstighe / ofte Civile, ende borgherlijcke: De eerste seght ghy / komt Godt alleen toe; de tweede / aen de schepselen hoedanigh sy sijn / minder ofte meerder van weerdigheydt: Want soo sy altydt schepselen blijben / soo meent ghy dat men aen gheene schepselen andere eere kan roedzagen als Civile ofte Borgherlijcke.

Mijn heer / bedenckt u eens of ghy hier niet belesing in ghebreck sijn ghebleven van te antwoerden op mijne argumenten / mer de welke ick bewijse vpt de schyftuere dat'er noch eene derde soorte van eere is / die minder is als de gene die men Godt schuldigh is / ende nochtans meerder als Borgherlijck. Dit heb ick beroont pag. 13. in de eere die Balaam betwees aen den Enghel / ende die de kinderen der propheten toonden aen Eliseus. Seght my eens nu' advijs over dese twee plaetsen; want te segghen / ghelijck ghy doet pag. 18. over de distinctie die de Roomsche ghesinde maeken, over de Godts dienstighe eere, hebben de gheleerde voormaels ghenoech ghehandelt die daer over konnen naeghesien worden: Hiermede en voldoet gy aen de gemeente niet: Want / ghelijck U. E. selve wel weet / ende daernaer oock pag. 55. bekent / weder een en heeft de gheleghentheynt niet van die boeken te hebben of nae te sien: Ick en wille niet dat ghe dese heele materie in't lauck ende briedt sult herhandelen / dat en is niet van noode: Maer dit versoek ick alleen / dat ghe wilt considereren of mijne twee boozsejde argumenten van Balaam, ende van de kinderen

anderen der propheten niet bestandigh en sijn om te
 roonen / dat'er eene derde soorte van eere is ten opsich-
 te van somnighe schepselen die niet Civil ofte bozger-
 lijk is / ende nochtang doek niet godlijck.

Der halven ghy hadt gheseyt / al-hoe-wel de Room-
 sche heplighen achtervolgen met eene eere van min-
 deren graet als Godt / dat se nochtang vande selve
 specie blijft / dat is Religieus ende godtsdienstigh, ver-
 volgens dat wy afgoderpe bedrijven.

Ick hebbe u immers soo klaer als den dagh pag. 14.
 gheroont dat dit uw' argument geensins en denght
 in deser voeghen: Muggen en Olpfanten sijn bee-
 den / ergo Muggen en Olpfanten sijn vande selve
 specie: dat en volght niet / alsoo en volght het
 ook niet: De eere die wy de heplighen toedraghen is
 gods-dienstigh / ergo sy is vande selve specie met d'ee-
 re die Godt alleen toekomt: Want de Philosophen
 waren wel quod sub uno genere possint esse species diversæ,
 die niet meer ghelijckenisse en hebben met malkande-
 ren als een mugghe met eenen Olfant: Alsoo en
 heeft / de eere die wy de heplighen toedraghen (schoon
 sy Religieus ofte godts-dienstigh is) niet meerdere ghelij-
 kenisse met de eere die Godt alleen toekomt / als een
 mugghe heeft met eenen Olfant. Wat seght ghy
 op Domine Daniel? want dat hebt ghy stil swijgens
 overghe slaghen: Nochtang indien dit mijn argument
 wel bestaet / ghelijck het doet / soo en kan dit uw' ar-
 gument niet denghen: De eere die de Roomsche-ghelinde
 toedraghen aen d'Heylighen is godts-dienstigh, ergo sy is van
 de selve specie met de eere die Godt alleen toekomt. Hier
 hebt ghy wederom materie om u te bedencken.

Maer ghy seght: Wy achten teghenwoordigh niet noot-
 digh daer verder in te treden, te meer, de wijl P. Hazart seght
 dat de eere ende dienst der Heylighen gheene nootwendigheyt
 heeft van te MOETEN gheschieden, maer alleen van MOGEN
 gheschieden?

Dit is een heerlijck uptblucht om alles ober te
 slaen; maer te vergheefs; want het point van onse
 questie en is niet of wy moeten of moghen, dit hebbe
 ick alleen tu'r voor by gaen gheroert / om dat ick sagh
 dat

dat U.E. aengaende dese omstandighepd van onse leere / in een groot mis-verstant was: Dit is dan de questie/ of wy/ als wy de Heiligen religieuslyck eeren (t'zy dat wy t'moeten t'zy dat wy t'moghen doen) af-goderpe bedryffen / ofte de selve eere in specie toedraghen die Godt alleen roekont: Ick hebbe gheroont dat neen/ ende U.E. is in ghebreck ghebleven van myne argumenten dies aengaende te wederlegghen/ soo sal ick dan met recht dese wederlegginghe in't besouder / verwachten. Laet ons middelerijt hoozen wat ghy boozder seght.

Ghy hadt ons boozghesest de plaetse van *Apo. 19. v. 10.* daer Joannes berispt wordt dat hy eenen Enghel aenhadt.

Ick hebbe u gheantwoort met *Augustinus 2. 16 in Genes.* Daerom wiest Joannes berispt, niet om dat hy faelde in de aenbiddinghe, maer om dat hy faelde in den persoon, meynende dat het Christus of Godt was. Seer wel gheseyt: Want tot een teeken dat hy in de aenbiddinge self niet en hadde ghemist / heeft hy *Apo. 22. 8.* booz de tweede reyse den Enghel aenbeden.

Hier teghen seght ghy *pag. 19.* T'kan sijn dat den Apostel Joannes sulcx ghedaen heeft uyt ghelijcke verbaestheyt als in't eerste, om dat hem den Enghel wederom bestrafte.

Ghy self / Domine Daniel, siet wel dat men ghen bestandigh argument en kan recken uyt het ghene dat kan sijn, want dat is te segghen / misschien is het soo / misschien niet: Ten volght oock niet / om dat den Enghel Joannes booz de tweede reyse berispt: dat Joannes daerom (ghelyck Augustinus hemerckt) in sijne aenbiddinghe faelde / maer wel in den persoon/ meynende dat hy Godt booz hadde/ over sulcx dat sijn aenbiddinghe godlyck was / ghelyck hy schuldigh was te doen/ synde in die opinie dat het met'er daer Godt was: Wanneer hem dan den Enghel vermaende/ ende seyde: Aenbidt Godt, dat was te segghen de reyse die ghy my bewijst en komt my niet toe / maer Godt.

Hier uyt en volght wederom niet dat den Engel de eere wepgherde die hem selve torquam.

Wat boozder aengaet de plaetse van *Paulus Colos. 2. 18.* daer

ghy meynde dat den dienst der Engelen verho-
ren wort: Ick hebbe u ghesonden tot de glossen van
den Bijbel om te sien van wat dienst dat Paulus hier
spreekt.

Hier teghen en seght ghy niet anders / als / het wort
in de Noten van onsen Bijbel op den dienst vande Plato-
nische Philosophie wel ghepast, maer niet alleen, of met
verwysse, maer op die, en dierghelijcke religieusen dienst der
Engelen.

Ick bekenne dat utwen Bijbel dit oock past op de
ghene die noch hedens daeghs 't selve voorghen van de ver-
vorne heylighen, door de welke hy buyten twijffel
Catholijcken verstaet: Maer hier in is veelsing
ghemist.

1. Dwen bijbel bekennt dat de ghene / die desen dienst
der Engelen npt de Platonische Philosophie wilden in-
neeren onder de Christenen / leerden / dat men niet
ghelrecht tot Godt / noch tot Christus en MOEST
gaen / maer door de Engelen: Dit wort qualijck
op de Catholijcken ghepast: Want / ghelijck ick bo-
ghetoont hebbe / de Catholijcken en hebben noyt
geleert dat men MOET door de Engelen tot Godt
gaen / ende haere practijcke wijst heel con-
traire npt / als sy dupsentmael regelrecht gaen tot
Godt ofte Christus, sonder eens de Engelen aen te
gaen.

2. Dwen bijbel beroept ons op de oude schrijvers om
te sien wat het voor eenen dienst was daer hier Paulus
en spreekt?

Op dit beroep / heb ick u voorghestelt den H. Irenæus
lib. 1. Hæres. 20. Epiphanius lib. 1. Hæres. 23. Theophylactus
in Oecumenius in hunc locum, de welke gheruygghen
in ten tijde Pauli sommighe de engelen wilden
bedent hebben als mindere goden / ende als berlos-
sen van het menschelijcke gheslachte met het nptslap-
pen van Christus: Hoe past dit altemael op den dienst
der Engelen die van de Catholijcken gepleeght wort?
Als u. E. dit wel sal gheconsideert hebben / ghy sult
buijten twijffel moeten bekenne dat utwen Bijbel in
de toepassinghe ghemist heeft / vervolghens is de
glosse /

glosse / in dit stuck alleen waerachtigh / te weten / dat 're
 sothinighe ten tijde van Paulus de engelen wilden ghe-
 dient hebben volghens de Platonische Philosophie: Nu
 Plato wilde de Engelen gedient hebben als mindere go-
 den, ende die berleyders ten tijde Pauh boeghden der by-
 oock als verlossers van 't menschelijke gheslachte, sae dat
 men niet reghel-recht tot Godt / maer dooz de enghe-
 len MOEST gaen: De Catholijcken en hebben noyt
 een hapz op haer hoost ghehadt van sulcx te dencken:
 Ergo niet en siet teghen onsen dienst gheprobeert.

Hiermede gaet ghy oer tot de eere der beelden:
 Maer ick en kan niet bedencken waerom dat ghy o-
 bergheslaghen hebt mijne argumenten die ick teghen
 u stelle upt Paulus pag. 16, 17, 18. Is U.E. hier soo ber-
 legghen geweest dat ghy se niet en hebt konnen beant-
 woorden? ofte wat schuypter? Doch laet ons hoorzen
 wat ghy seght van de beelden.

Eerst seght ghy pag. 20. Dat Godt verbiet hem eenighsins
 af te beelden, om dat hem gheene gelijkenisse kan toeghepact
 worden, alsoo hy een gheest is, onbegrijpelijk ende oncyn-
 digh van Wesen.

Dupten twijffel noch geest / noch het Wesen Godts
 in sijn selven en kan gheensins uptgedructe worden:
 Maer de questie is / wat ghelijckenisse dat'er is tus-
 schen eenen ouden grijsen man ende Godt? tuschen
 eene duybe ende den H. Gheest? nochtans heeft Godt
 sijn aens Daniel ende den Apostel Joannes, ende den H.
 Gheest aen Joannes den Dooper / in sulcke ghedaenten
 vertoont / waerom en mach men dese gedaenten niet
 uptdrucken mer het pinceel?

2. Seght ghy: Godt verbiedt alle andere beelden te ee-
 ren, sich daer voor te buyghen, of de selve te dienen, als waer
 door men de selve beelden tot afgoden sou maeken.

Ich antwoorde: Men kan van de beelden gheene
 afgoden maeken als met haer 't achterbolghen met
 die eere ende dienst die Godt allen toekomt: Maer
 niet soo eene eere ende dienst en achterbolghen wy on-
 se beelden der heylighen niet: Ergo onse beelden en
 sijn gheene afgoden; soo en heeft dan Godt niet dese
 woorden

woorden die ghy ons voorszelt nyt *Exodi 20.* Ghy en sult
 my gheene silvere noch goudene Goden maeken, onse
 vanden der Heylighen niet verbodene

Seght ghy: De ghene die seght dat'er eenighe beelden
 excipieert sijn, die men soude moghen dienen of eeren, als
 vanden de beelden der Enghelen ende der Heylighen, die
 sijn exceptie nyt de Wet bewijfen.

Daergh U.E. naer bewijfen / Domine Daniel, daer
 heb ghelesen / of konnen lesen in mijn schryft
 18, 19, 20. moet ick dan de selve noch eens herhae-
 len / op dat ghy se beter soude konnen bedencken / ende
 in gebreke blijven van op de selve te antwoorden

Welken: Stet noch eens mijn schryft nae / daer sult
 vinden vooz eerst een argument volghens de wet
 die ghy selve hier boven ghebruyckt hebt / te we-
 ten: Christus en heeft nergens gheboden aen sijne Apostelen
 te dwinghen tot de Religie, ergo men mach
 die dwalen niet dwinghen: Op desen ulven boet
 dit argument: Godt en heeft nergens verboden de
 vanden der Enghelen ende der Heylighen te dienen alsoe te
 eeren: Ergo men mach se eeren, of dienen.

Dit berseht nochtans is'er tusschen dit mijn argu-
 ment / ende het ulve / dat het ulve / puer negatief is /
 ende het minne vast gestelt wort positief, nyt de woorz-
 vande schryftuere / ende de eyghen glossen van u-
 den Bijbel / jaer nyt ulve eyghen bekentnisse / ghe-
 dat die klaerlyck wort getoont in mijn schryft: Maet
 dat U.E. dit altemael heeft stillwijghens vooz by
 gegaen stel ick 't hier wederom soo hoort als ick kan.

De woorden van het ghebodt Godts *Exod. 20.* sijn
 Ghy en sult u gheen ghesneden beelt, noch eenighe ghe-
 maken macken van 't ghene dat boven in den Hemel is,
 noch van 't ghene dat beneden op de aerde is, noch van 't ghene
 in de wateren onder de aerde is: Ghy en sult die niet aen-
 dienen noch dienen: Want ick ben den Heere uwen Godt &c.
 De questie is wie dat ons dese woorden verklaren
 sijn: Indien U.E. die op sijn eyghen aurozichtept wille
 verklaren / alle rebelyck verstant sal datelijck segghen
 dat de aurozichtept van eene heele Synode meer ont-
 schbaer is als van een besonder persoon: Daerom
 heb

heb ick u voorgehelt so danighe verklaringhe van dese woorden die van de heele Synode van Dordrecht is gheapprobeeret gheweest / te weten dese?

Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat boven in den Hemel is : **Dat is / seght uwen Bijbel / vande Sonne, Maene, Sterren, ende voghelen. Maer als hy daer by hoeght / oock vande Enghelen, ick hebbe ghetoont pag. 19. dat hy hier in ghemist heeft / om dat hier doorden Hemel, niet den Hemel der Heylighen / maer de locht alleen / wozt verstaen.**

2. Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat beneden op d'aerde is ; **dat is / van menschen, viervoetighe, of kruypende ghedierten.**

3. Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat onder de aerde in de wateren is, **dat is / van visschen, slanghen, draken, Crocodilen, Schildt-padden.**

Uyt dese verklaringhen van utwen eyghen bijbel heb ick aldus gheargumenteert: **Godt en verbiedt hier gheene andere beelden te dienen ende te eeren als de beelden vande Sonne, Maene, Sterren, voghelen, menschen die hier op de aerde noch sijn, viervoetighe, ofte kruypende dieren, visschen, slanghen, Crocodilen, en Schildt-padden?**

Maer de beelden der Enghelen / ende der Heylighen / en sijn gheene beelden / noch vande Sonne / noch vande Maene / noch vande Sterren &c.

Ergo / Godt en verbiedt hier niet te eeren ofte te dienen de beelden der Enghelen / ende der Heylighen. Dit argument / ghelyck ghy siet / bestaet uyt de woorden vande schryftuere / soo sy van utwen eyghen Bijbel verklaert worden.

Maer misschien sult ghy wederom segghen als boden / dat dese glossen van minder ghewicht sijn. Meemt dan de woorden vande schryftuere / ghelyck se daer ligghe / ende stelt daer neffens uwe bekentnisse / ende mijn argument sal sijnen stant houden.

1. **Als Godt nu alle dese voorgehemelde beelden verboden hadde / gheeft hy de reden waerom dat hy dit doet / segghende : Want ick ben den Heere uwen Godt, die jalours ben, waer ober is hy jaloucz: ober de afgoderye: ober sulcx ghy en sult gheene beelden van afgoden maeken**

om die te eeren ende te dienen/ gelijk hy dit daer
 23. met dupdelijcke woorden verklaert / seg-
 gende: Ghy en sult nevens my gheene silvere noch goude-
 Goden maeken: **Considerere** dese woorden Nevens
 ende Goden Nevens my, te weten / die ghy soa
 achtren sout/ende met de selve eere die my alleen
 sount / sout achter-bolghen als Goden: **Want** ick
 en ben uwen Godt, ende en wille niet dat mijne eere
 ghegheben worden aen yemant anders / want ick
 daer ober jalouys: **Maer** U.E. bekent in sijn eer-
 schrift pag. 27. dat wy onse beelden niet en maeken toe-
 den, vervolghens daer in gheene afgodery en begaen te-
 den eerste ghebodt.

Ergo volghens dese uwe bekentnisse / volghens
 de klare woorden vande schrifture / ende de
 wesen van uwen bijbel / den dienst van onse beel-
 den en wort niet verboden in het eerste ghebodt.
 en wort oock niet verboden in het tweede ghe-
 bodt: **Want** hier en worden wederom niet anders
 verboden als beelden van afgoden: **Maer** soedanigh
 onse beelden van d'heylighen niet / **Ergo** Et.
 Booz't leste / wat aengaet de aenbidninghe vande
 consacreerde Hostie sullen wy sien wat U.E. hier-
 daer van sal segghen.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

DERDEN ARTYKEL:

aengaende de Rechtveerdighmaekinghe ende ver-
 diensten der wercken.

Mer en is niemant / als hy maer mijn boozgaen-
 de Schrift wilt stellen neffens het uwe / die niet
 sal sien dat ghy / aengaende desen Artijkel / gant-
 gelijk de sake verlozen gheeft: **Want** ick vinde hier
 dat

